

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

THE THEORETICAL ESSENCE OF THE ENVIRONMENTAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY

УДК 338.432

Самусь Г.І.

к.е.н., викладач кафедри економіки і управління

Конотопський інститут

Сумського державного університету

Циганенко О.В.

к.е.н., викладач кафедри економіки і управління

Конотопський інститут

Сумського державного університету

Примак І.М.

викладач

Київський коледж транспортної інфраструктури

У статті розглянуто теоретичну сутність екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора економіки. Визначена важлива роль раціонального землекористування. Акцентовується увага на необхідності виробництва органічно чистої продукції землеробства. Зазначено місце екологічно орієнтованого управління аграрним сектором і проведення екологічного виховання населення. Обґрунтовано, що важливим загальним результатом розвитку аграрної сфери на шляху до сталого розвитку є формування агроінноваційних відносин.

Ключові слова: сталий розвиток, екологічний фактор, аграрний сектор, землекористування, аграрна сфера.

В статье рассмотрена теоретическая сущность экологической составляющей устойчивого развития аграрного сектора экономики. Определена важная роль рационального землепользования. Акцентируется внимание на необходимости производства органически чистой продукции земледелия. Указано место экологически ориентированного управления аграрным

сектором и проведения экологического воспитания населения. Обосновано, что важным общим результатом развития аграрной сферы на пути к устойчивому развитию является формирование агроинновационных отношений.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологический фактор, аграрный сектор, землепользование, аграрная сфера.

The article considers the theoretical essence of the environmental component of sustainable development of the agrarian sector of the economy. An important role of rational land use is determined. An attention is paid to the need for production of organically pure agricultural products. A role of ecologically-oriented management of the agrarian sector and conducting environmental education of the population is pointed. It is substantiated that an important general result of the development of the agrarian sphere towards the sustainable development is the formation of agro-innovative relations.

Key words: sustainable development, environmental factor, agrarian sector, land use, agrarian sphere.

Постановка проблеми. Аграрний сектор відіграє важливу роль для національної економіки, виробляючи значну частину ВВП країни та забезпечуючи населення продуктами харчування. Трансформаційні перетворення аграрного сектора економіки характеризуються значними змінами, що відбуваються на селі. Враховуючи світові тенденції розвитку та процеси глобалізації Україні необхідно прагнути до сталого розвитку. Особливої уваги в наш час потребує вивчення теоретичної сутності екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сталого розвитку присвячені праці багатьох вчених. Серед них особливої уваги заслуговують дослідження: В. Гейця, О. Бородіної, Ю. Лопатинського, Л. Молдаван, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шпикуляка, О. Шубравської, В. Юрчишина та ін. Разом з тим на сучасному етапі залишаються недостатньо вивченими питання, пов'язані з теоретичною сутністю екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз теоретичної сутності екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора економіки та визначення подальших напрямів їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, сталий розвиток (стійкий розвиток, екорозвиток) передбачає забезпечення потреб

нинішнього покоління без завдання шкоди поколінням майбутнім, завдяки збалансованості економічної, соціальної і екологічної складових. Хоча слід зазначити про неоднорідність трактування сутності даного поняття. Так М. Стронг уважає, що при екологічно орієнтованому соціально-економічному розвитку зростання добробуту стану людей не супроводжується погіршенням середовища і деградацією природних систем. На думку П.К. Олдак, суспільство контролює всі сторони свого розвитку, при цьому сукупне антропогенне навантаження на середовище не повинно перевищувати самовідновного потенціалу природних систем. Б.М. Данилишин під сталим розвитком розуміє такі відносини, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання та зростання духовних та матеріальних потреб людей [1, с. 715]. Питання сталого розвитку були підняті ще у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., де особлива увага приділялась саме екологічній складовій. Вони стосуються всіх рівнів: глобального, державного, локального. В аграрному секторі екологічна складова відіграє особливо важливу роль так, як діяльність даного сектора тісно пов'язана з навколишнім середовищем. Якість аграрної продукції безпосередньо залежить від екологічної безпеки галузі. Зарубіжний досвід свідчить про наявність значної державної підтримки екологічної безпеки

сільського господарства у розвинених країнах світу. З цією ж метою в країнах ЄС впроваджується Спільна аграрна політика (САП). Основні цілі САП полягають у підвищенні конкурентоспроможності аграрного сектора та покращенні якості навколишнього середовища. В Україні на шляху до сталого розвитку значну роль відіграє Закон «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [2], Концепція «Державної цільової програми розвитку сільських територій на період до 2020 року» [3].

Комісією ООН зі стійкого розвитку розроблена система індикаторів, що об'єднані в чотири групи: соціальні, економічні, екологічні, інституціональні. Група екологічних індикаторів включає такі характеристики: викиди шкідливих речовин, показники захисту атмосфери від забруднення; показники збереження якості водних ресурсів; показники, що характеризують раціональне управління вразливими екосистемами; показники, що характеризують раціональне використання земельних ресурсів; показники, що відображають результати боротьби з опустелюванням; показники розвитку сільських районів і сприяння веденню сталого сільського господарства; показники екологічно безпечного використання біотехнологій та ін. [1, с. 735]. Вченими також розроблена система індикаторів, які характеризують екологічну складову сталого розвитку аграрного сектора економіки України, а саме: площа порушених земель сільськогосподарського призначення, рекультивація земель сільськогосподарського призначення, утворення відходів від сільськогосподарської діяльності, капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, частка площ оброблених органічними добривами до загальної площі сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах [1, с. 109]. Як видно, основна частина індикаторів стосується саме раціонального землекористування. Мета землекористування – отримання найвищої користі, найвищого ефекту від використання землі та дотримання вимог її збереження й поліпшення.

Порівняємо використання земельних ресурсів України та інших країн світу.

Аналіз даних таблиці 1 показує, що в Україні частка площі ріллі у загальній площі земельних угідь займає 53,9 %, що порівняно з іншими країнами світу є найвищим показником. Проте, за рівнем ефективності використання земельних ресурсів наша країна значно поступається розвинутих країнам світу. Головна причина – недосконалість аграрних відносин, що зумовлюється станом відносин власності і господарського механізму, недостатньо ефективними ринковими структурами [5, с. 121-122].

Передумовою створення в Україні системи ефективного землекористування можуть бути лише об'єктивні та доцільні перетворення відносин власності на землю, адже земля – це своєрідна категорія власності і виробництва. Земля одночасно виконує декілька ролей: 1) просторового базису розміщення продуктивних сил; 2) засобу праці; 3) предмету праці. Однак, унікальність землі як ресурсу характеризується її особливими рисами: землю не можна фактично вилучити чи змінити місце розташування у просторі, «переробити» або «розчинити» в іншій мобільній у просторі продукції, остаточно використати чи амортизувати; у ринковій економіці земля стає об'єктом товарно-грошових відносин, а земельні відносини починають впливати на різні складові суспільного виробництва [5, с. 72-73].

На сьогодні в Україні спостерігається концентрація земельних ресурсів у руках агрохолдингів, що супроводжується безконтрольною експлуатацією землі з порушенням правил раціонального землекористування. Для багатьох господарств характерний монокультурний тип ведення сільського господарства, вирощування культур, що першочергово користуються світовим попитом і приносять найбільші прибутки. Переважно це такі культури, як соняшник, кукурудза, пшениця, ріпак, соя та ін. При цьому порушується порядок сівозмін, що швидко виснажує ґрунт та знижує його родючість [5, с. 151].

Отже, важливим напрямом екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора економіки

Таблиця 1

Площа ріллі України порівняно з іншими державами

Країна	Загальна площа, млн. га	Площа ріллі, млн. га		Площа ріллі від загальної площі (%)	Рейтинг країни за площею ріллі
		1990 р.	2015 р.		
Україна	60,4	33,6	32,5	53,9	1
Білорусь	20,8	...	5,5	26,4	6
Великобританія	24,4	6,6	6,2	25,4	7
Китай	959,8	123,7	106,5	11,9	9
Німеччина	35,7	12	11,8	33,0	5
Польща	31,3	14,4	10,9	34,8	3
Росія	1707,5	...	119,8	7,0	10
США	963,2	185,7	155,1	16,1	8

Джерело: складено і розраховано на основі [4]

є мінімізація вирощування технічних культур та монокультурного типу ведення господарства. При цьому досить гостро стоїть проблема збереження родючості ґрунтів України, недопущення зменшення рівня гумусу внаслідок ерозійних процесів та в результаті господарської діяльності людей.

На думку Є.В. Мішеніна та І.Є. Ярової, за наслідки нераціонального землекористування повинна існувати екологічно орієнтована відповідальність, яка повинна включати наступні складові: програмування, прогнозування еколого-економічних та соціально-економічних втрат внаслідок нераціонального землекористування та організаційна система відповідальності, що повинна містити відповідальність у вигляді різноманітних санкцій до суб'єктів господарювання в разі їх протиправних дій. Невід'ємною складовою механізму відповідальності є також фінансово-економічний механізм [6, с. 91].

Для екологізації аграрного сектора економіки необхідною умовою є використання органічних добрив, наявність яких залежить від стану розвитку тваринництва в Україні, що на сьогодні характеризується негативною динамікою розвитку. Станом на 2016 р. сільськогосподарськими підприємствами в Україні було внесено 9162,9 тис. т органічних добрив, що по відношенню до 2015 р. складає 94,8%. Відповідно характерна негативна динаміка за даним показником у розрахунку на 1 га удобреної площі з 21,8 т у 2015 р. до 19,2 т у 2016 р. Із загальної посівної площі 17982, 2 тис. га у 2016 р. частка удобреної площі органічними добривами складає тільки 2,6% [7, с. 6].

Одним із важливих компонентів екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора є виробництво органічно чистої продукції сільського господарства. Останнім часом попит на таку продукцію у світі зростає, хоча коштує вона значно дорожче. В Україні можливість виробляти органічно чисту продукцію мають не всі господарства і, як правило, дане питання на сьогодні вирішується за рахунок індивідуально-приватного сектора.

Взагалі у світі спостерігається падіння темпів виробництва органічно чистої продукції, що пов'язано з кризовими явищами, тому за належної державної фінансової підтримки Україна має можливості підвищити свою конкурентоспроможність на світовому ринку, навіть, враховуючи її значне відставання в рівні розвитку органічного ринку. При цьому необхідно розширити асортимент продукції органічного виробництва. Безпосередньо вироблена сільськогосподарська продукція повинна відповідати міжнародним стандартам та мати відповідні сертифікати якості [8, с. 57].

Екологічний фактор сталого розвитку аграрного сектора враховує і такий показник, як якість навколишнього середовища, відповідність його певним стандартам та нормативам, серед яких важливим

є гранично допустима концентрація шкідливих речовин в орному шарі ґрунту (ГДК гр.), що має опосередкований вплив на організм людини.

Не менш важливим є питання екологічної орієнтованості управління аграрним сектором. В умовах децентралізації важливого значення набуває екологічне самоврядування, що на думку Ю.О. Ярмоленко має здійснюватися відповідно до принципів екологічно збалансованого управління аграрним сектором. Серед яких слід відзначити наступні принципи: повної відповідальності адміністрації території за забезпечення екологічної безпеки в регіоні; пріоритетності екологічних вимог стосовно інтересів суб'єктів економіки і населення; екологічного регіоналізму, пріоритетності майбутніх інтересів стосовно поточних інтересів у природокористуванні; самофінансування природоохоронної і ресурсозберігаючої діяльності в регіонах [9, с. 114].

Важливе значення для становлення екологічної складової сталого розвитку аграрного сектора має формування екологічного світогляду, який повинен формувати та підвищувати екологічну свідомість населення. Як відомо, екологічне виховання здійснюється в двох формах: формальній та неформальній, які тісно пов'язані між собою та повинні здійснюватися відповідно до принципів безперервності та системності.

На сьогодні важливим загальним результатом розвитку аграрної сфери на шляху до сталого розвитку є формування агроінноваційних відносин. Саме такий якісний стрибок у агропромисловому виробництві має стати основою розв'язання глобальних завдань – забезпечення зростаючого продовольчого попиту населення світу. Досягнення в аграрній сфері передових країн відбулося саме на основі її інноваційного розвитку. Розв'язуючи завдання трансформації аграрного сектора в умовах соціально-економічних перетворень, Україна має створити максимум передумов для формування інноваційної складової цього процесу. Це означає створення широких умов для впровадження у сільськогосподарське виробництво сучасних науково-технічних досягнень. Зокрема, в рослинництві – впровадження сортів нових гібридів рослин, використання найновітніших технологій обробітку ґрунтів, застосування органічного землеробства тощо; у тваринництві – використання прогресивних технологій вирощування тварин, систем захисту тварин від хвороб, тощо; використання найновіших технологій в переробці сільськогосподарської продукції (бактеріологічні закваски тощо). Агроінноваційні відносини передбачають створення екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва, всезагальне використання в аграрній сфері ресурсозберігаючих технологій, передового менеджменту, адаптацію вітчизняного аграрного сектора до умов світового ринку та забезпечення конкурентоспро-

можності національного сільськогосподарського виробництва. Йдеться по-суті про переведення його на рівень економіки знань [5, с. 15-16].

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження теоретичної сутності екологічного фактору сталого розвитку аграрного сектора економіки дає підстави стверджувати, що важливою її складовою є раціональне землекористування, сприяння виробництва органічно чистої продукції землеробства, підтримання належного якісного стану навколишнього середовища, що відповідає світовим стандартам та нормативам якості. Становлення екологічної складової сталого розвитку безперечно залежить від екологічно орієнтованості управління аграрним сектором, що є особливо актуальним в умовах децентралізації. Україні необхідно прагнути до впровадження моделі розвитку агроінноваційних відносин, що забезпечить якісно новий етап розвитку аграрного сектора економіки та сприятиме сталому розвитку економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника та к.е.н., проф. М. К. Шапочки. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.
2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
3. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.minagro.kiev.ua/>
4. Сільське господарство України за 2015 рік: статист. збірник / Державна служба статистики України; за ред. О. М. Прокопенко – К. : [б/в], 2016. – 360 с.
5. Самусь Г.І. Трансформація аграрних відносин в умовах соціально-економічних перетворень: дис... канд.економ.наук:08.00.01-Київ, 2017. – 231 с.
6. Мішенін Є.В. Механізм забезпечення соціально-екологічно відповідального сільськогосподарського землекористування / Є.В. Мішенін, І.Є. Ярова // Збалансоване природокористування. – 2015. – № 2. – С. 90–94.
7. Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2016 р. :

статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України; за ред. О. М. Прокопенко.– К.: [б/в], 2017. – 55 с.

8. Невесенко А.В. Теоретичні засади стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні / А.В. Невесенко // Агросвіт. – 2014. – № 8. – С. 56–59.

9. Ярмоленко Ю.О. Особливості сталого розвитку аграрного сектору економіки України / Ю. О. Ярмоленко // Економіка та держава. – 2015. – № 11. – С. 112–115.

REFERENCES:

1. Osnovy ekolohii. Ekolohichna ekonomika ta upravlinnia pryrodokorystuvanniam: Pidruchnyk / Za zah. red. d.e.n., prof. L. H. Melnyka ta k.e.n., prof. M. K. Shapochky. – Sumy: VTD «Universytetska knyha», 2005. – 759 s.
2. Zakon Ukrainy «Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku». [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
3. Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2020 roku. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : [Http://www.minagro.kiev.ua/](http://www.minagro.kiev.ua/)
4. Silske hospodarstvo Ukrainy za 2015 rik: statyst. zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red.O. M. Prokopenko – K. : [b/v], 2016. – 360 s.
5. Samus H.I. Transformatsiia ahrarykh vidnosyn v umovakh sotsialno-ekonomichnykh peretvoren: dys... kand.ekonom.nauk: 08.00.01-Kyiv, 2017. – 231 s.
6. Mishenin Ye.V. Mekhanizm zabezpechennia sotsialno-ekolohichnovidpovidalnoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia / Ye.V. Mishenin, I.Ye. Yarova // Zbalansovane pryrodokorystuvannia. – 2015. – # 2. – S. 90–94.
7. Vnesennia mineralnykh ta orhanichnykh dobryv pid urozhai silskohospodarskykh kultur u 2016 r. : statystychnyi biuleten [Elektronnyi resurs] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; za red. O. M. Prokopenko.– K.: [b/v], 2017. – 55 s.
8. Nevesenko A.V. Teoretychni zasady stabilnoho rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini / A.V. Nevesenko // Ahrosvit. – 2014. – # 8. – S. 56–59.
9. Yarmolenko Yu.O. Osoblyvosti staloho rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy / Yu. O. Yarmolenko // Ekonomika ta derzhava. – 2015. – # 11. – S. 112–115.

Samus H.I.Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at Department of Economics and Management,
Konotop Institute
Sumy State University**Tsyhanenko O.V.**Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at Department of Economics and Management,
Konotop Institute
Sumy State University**Prymak I.M.**Lecturer,
Kyiv College of Transport Infrastructure**THE THEORETICAL ESSENCE OF THE ENVIRONMENTAL COMPONENT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY**

Agrarian sector plays an important role in the national economy as it makes a considerable part of GDP of the country and provides the population with food stuff. Taking into account world development trends and globalization processes, Ukraine needs to strive to sustainable development. As it is known, sustainable development (steadfast development, eco-development) provides for the needs of the present generation without endangering future generations, due to the balance of economic, social, and environmental components. A particular attention in our time requires the study of the theoretical essence of the environmental component of sustainable development of the agrarian sector of the economy. Scientists have developed a system of indicators that characterize the ecological component of the sustainable development of the agrarian sector of Ukraine's economy. The bulk of the indicators relates namely to the rational land use. The purpose of land use is to obtain the highest value, the highest effect of land use, and compliance with the requirements of its conservation and improvement. In Ukraine, the share of arable land in the total area of land occupies 53.9%, which is the highest indicator in comparison with other countries of the world. However, according to the level of efficiency of land use, our country is considerably inferior to the developed countries of the world. A prerequisite for the establishment of an effective land tenure system in Ukraine can be only objective and expedient transformation of land ownership relations. Today, in Ukraine, there is a concentration of land resources in the hands of agroholdings, which is accompanied by uncontrolled exploitation of land with violation of the rules of rational land use. At the same time, a problem of preserving the soil fertility of Ukraine, preventing the reduction of humus levels over the erosion processes and as a result of the economic activity of people is quite acute. For the consequences of irrational land use, there must be an environmentally oriented responsibility. Organic fertilizers are a necessary prerequisite for environmentalizing the agrarian sector of the economy. One of the important elements of the environmental component of the sustainable development of the agrarian sector is the production of organically pure agricultural products. Equally important is the issue of environmental management of the agrarian sector, in particular, in the context of decentralization, environmental self-government becomes of paramount importance. The formation of the ecological worldview is important for the formation of the ecological component of the sustainable development of the agrarian sector. Today, the formation of agro-innovation relations is an important general result of the development of the agrarian sector on the path to sustainable development.